

An Investigation of Social Capital and its Relationship with Religious Attitudes among the Students of Ardabil University of Medical Sciences

Asadi A¹, Rezakhani Moghaddam H*², Habibi A³, Moazedi K¹, Hamidzadeh Y⁴, Savadpour MT⁵

1. Department of Theology, Faculty of Medicine, Ardabil University of Medical Sciences, Ardabil, Iran

2. Department of Health Education and Health Promotion, Faculty of Public Health, Tabriz University of Medical Sciences, Tabriz, Iran

3. Department of Nursing, School of Nursing and Midwifery, Ardabil University of Medical Sciences, Ardabil, Iran

4. Department of Public Health, Faculty of Health, Ardabil University of Medical Sciences, Ardabil, Iran

5. Department of Nursing and Midwifery, Khalkhal Faculty of Medical Sciences, Ardabil University of Medical Sciences, Ardabil, Iran

* *Corresponding author.* Tel: +989141533665 Fax: +984533518843 E-mail: h.rezakhani@arums.ac.ir

Received: May 10, 2015 Accepted: Nov 03, 2015

ABSTRACT

Background & objectives: Social capital is defined as norms and networks which provide conditions for participation in social activities in order to profit mutually. This study was designed to evaluate the social capital status of students of Ardabil University of Medical Sciences and its relationship with religious attitudes.

Methods: This was a cross-sectional study of 500 students from Ardabil University of Medical Sciences during second half of the academic year 2014. Data were collected using demographic, social capital and religious attitudes questionnaires and analyzed by SPSS 22 using T-Test, Pearson correlation and ONOVA tests.

Results: Total means score for social capital was 80.0 ± 16 . There was significant correlation between all dimensions of social capital (except for dimension of family and friends connections) and religious attitudes status ($p < 0.05$).

Conclusion: Due to the influence of social capital and its relationship with the religious attitude, it can be a guide for reduction of concerns about the educated classes and increasing their social capital.

Key words: Religious Attitudes; Social Capital; Students.

بررسی ارتباط ابعاد مختلف نگرش مذهبی با سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل

عبدالله اسدی^۱، حامد رضاخانی مقدم^{۲*}، عقیل حبیبی^۳، کاظم معاضدی^۱، یوسف حمیدزاده اربابی^۴،
محمدتقی سوادپور^۵

۱. گروه معارف اسلامی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اردبیل، اردبیل، ایران ۲. گروه آموزش بهداشت و ارتقاء سلامت، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران ۳. گروه پرستاری، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی اردبیل، اردبیل، ایران ۴. گروه بهداشت عمومی، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی اردبیل، اردبیل، ایران ۵. گروه پرستاری، دانشکده علوم پزشکی خلخال، دانشگاه علوم پزشکی اردبیل، اردبیل، ایران

* نویسنده مسئول. تلفن: ۰۹۱۴۱۵۳۳۶۶۵ فاکس: ۰۴۵۳۳۵۱۸۸۴۳ پست الکترونیک: h.rezakhani@arums.ac.ir

چکیده

زمینه و هدف: سرمایه اجتماعی به معنای هنجارها و شبکه‌هایی است که امکان مشارکت مردم در اقدامات اجتماعی را در راستای کسب سود متقابل، فراهم می‌کند. هدف از انجام این مطالعه بررسی ارتباط بین نگرش مذهبی و سرمایه اجتماعی بود.

روش کار: این مطالعه بصورت توصیفی-تحلیلی در نیمسال دوم ۹۴-۹۳ در بین ۵۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل صورت پذیرفت. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه دموگرافیک، پرسشنامه سرمایه اجتماعی بالن و پرسشنامه استاندارد سنجش نگرش مذهبی جمع آوری گردید. اطلاعات پس از جمع آوری با استفاده از نرم افزار آماری SPSS-22 و با بهره گیری از آزمون‌های آماری همبستگی، تی تست، تی تک نمونه ای، رگرسیون چندگانه و آزمون‌های توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: میانگین نمره کسب شده سرمایه اجتماعی 16 ± 8.0 بدست آمد. نتایج آزمون تی تک نمونه ای حاکی از آن بود که دانشجویان از نظر نگرش مذهبی دارای وضعیت مطلوبی بودند ($135/8 \pm 22/7$). آزمون رگرسیون چندگانه نشان داد که سرمایه اجتماعی بیشتر متأثر از حیطة رفتار دینی است ($p=0/0001$).

نتیجه گیری: بر اساس یافته‌های مطالعه حاضر می‌توان گفت بهترین راهکار در جهت افزایش سرمایه اجتماعی جوانان، بویژه دانشجویان، نهادینه کردن آموزه‌های دینی در وجود آنها جهت انجام رفتارهای دینی و شرکت در مناسک مذهبی است. این امر نیازمند همکاری تمامی نهادهای فرهنگی در سطح ملی است.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، ابعاد نگرش مذهبی، دانشجویان

دریافت: ۹۴/۲/۲۰ پذیرش: ۹۴/۸/۱۲

مقدمه

یکی از مهمترین مسائل برای دولتمردان در عصر گسترش ارتباطات و جهانی شدن، موضوع سرمایه اجتماعی و نحوه تقویت آن است، سرمایه اجتماعی دارای مفهومی چند بعدی می‌باشد که تاثیر گذاری ویژه‌ای بر بسیاری از حوزه‌های جامعه دارد. در دهه‌های اخیر مفهوم سرمایه اجتماعی به قدری

اهمیت یافته است که برخی آن را حلقه مفقوده توسعه می‌دانند (۱). از سرمایه اجتماعی تعاریف مختلفی ارائه شده است، بعنوان مثال بانک جهانی، سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از هنجارها و روابط اجتماعی می‌داند که در ساختارهای اجتماعی وجود دارد و افراد را قادر به عمل همکارانه برای دستیابی به اهداف مطلوب می‌سازد (۲).

از نظر پیر بوردیو^۱، سرمایه اجتماعی شامل روابط بین فردی در درون گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی است که دسترسی به موفقیت‌ها، فرصت‌ها، اطلاعات و منابع مادی و موقعیت‌های اجتماعی را برای افراد امکان‌پذیر می‌نماید (۳). مفهوم سرمایه اجتماعی را به طور کلی می‌توان منابعی تعریف کرد که حاصل از روابط اجتماعی هستند و نقش تسهیل‌گری در فعالیت‌های جمعی دارند (۴). در جوامعی که سرمایه اجتماعی بالایی دارند، میزان ارتکاب جرم پایین‌تر بوده است (۵) و با بالا رفتن آن کیفیت زندگی افزایش می‌یابد (۶) سرمایه اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی، یکی از عوامل محیطی تعیین‌کننده سطح سازگاری و سلامت جامعه محسوب می‌شوند (۷).

برخی پژوهشگران به روند فرسایشی سرمایه اجتماعی موجود برای جوانان طی چند دهه اخیر هم در درون و هم بیرون از خانواده اشاره دارند که توأم با رشد فردگرایی و تقدم مصالح فردی بر منافع جمعی بوده است (۸). در این میان با دقت در ساخت هرم سنی جامعه ایران می‌توان دریافت که چه گروهی بیشتر در معرض این بحران قرار دارند. در حقیقت نسبت جمعیت جوان به کل جمعیت در کشور بیشتر می‌باشد (۹). دانشگاه‌ها سازمان‌هایی هستند که هر ساله تعداد قابل توجهی از جمعیت جوان را جذب می‌کنند. این دانشجویان بیش از نیمی از منابع انسانی موثر در توسعه جوامع بشری را تشکیل می‌دهند و از آنجا که نسل جدید شاهد دگرگونی‌های فنی و اجتماعی بی‌سابقه است، افزایش تنوع در ارزش‌ها و نگرش‌ها در عرصه‌های مختلف اجتماعی همراه با فرآیند افزایش کثرت‌گرایی در شیوه زندگی و فشار فردگرایی در مورد دانشجویان به علت ویژگی‌های خاص خود، شدیدتر و گاهی نگران‌کننده‌تر است و از آنجا که جامعه بدون داشتن افرادی سالم نمی‌تواند به حیات خود ادامه دهد، لذا برخورداری اعضای

جامعه خصوصاً دانشجویان به عنوان یکی از عناصر اصلی نظام آموزشی که در ارتباط با دیگران در محیط‌های مختلف نقش مهمی را بازی می‌کنند از سلامت اجتماعی و میزان پیوند میان آنها و جامعه زمینه کافی برای تبادلات اجتماعی، فرهنگی و عاطفی را فراهم می‌آورد (۱۰).

نتایج تحقیق نری^۲ و همکاران درباره تاثیر میزان سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان خارجی مشغول به تحصیل در استرالیا بر عملکرد تحصیلی آنان نشان داد دانشجویانی که تازه به این کشور آمده‌اند به این دلیل که از خانواده خود دور شده‌اند و فکر می‌کنند که مردم استرالیا علاقه‌ای به ارتباط با آنان ندارند با افت تحصیلی مواجه هستند، اما با گذشت یک ترم می‌توانند به راحتی با آنان ارتباط برقرار کنند و افت تحصیلی که با آن روبرو بودند را برطرف کنند (۱۱). مطالعات مشابهی حاکی از تاثیر سرمایه اجتماعی بر چگونگی عملکرد دانشجویان بوده‌اند (۸، ۱۲). یکی از عواملی که می‌تواند با سرمایه اجتماعی مرتبط باشد نگرش مذهبی است، به عقیده فوکویاما^۳، دین می‌تواند نقش مهمی در ایجاد سرمایه اجتماعی بازی کند. بسیاری از مذاهب با ترویج ارزش‌هایی نظیر مشارکت، صداقت، اعتماد و ایثار موجب می‌شوند سرمایه اجتماعی بالایی در بین پیروان خود ایجاد بکنند (۱۳). دین ورزی قدمتی دیرینه داشته، به طوری که مطالعات باستان‌شناسی و انسان‌شناسی نشان داده‌اند مذهب جزء لاینکف زندگی بشری در تمام اعصار بوده است. به گفته فرانکل^۴ بنیان‌گذار مکتب معنادرمانی احساس مذهبی عمیق و واقعی، در اعماق ضمیر ناهوشیار هر انسانی وجود دارد (۱۴). دین به مثابه مجموعه جامع بایدها و نبایدهای ارزشی برای هدایت انسان به رستگاری، همیشه مورد توجه همه انسان‌های مآل‌اندیش بوده است (۱۵).

^۲ Neri

^۳ Fukuyama

^۴ Frankl

^۱ Pierre Bourdieu

مذهب به عنوان یک نظام با معنا تصور می‌شود که افراد از آن برای کمک به فهم مسائل جهانی، پیش‌بینی، مهار وقایع و حفظ حرمت خود استفاده می‌کنند (۱۶). مذهب به عنوان مجموعه‌ای از اعتقادات، بایدها و نبایدها و نیز ارزش‌های اختصاصی و تعمیم یافته، از موثرترین تکیه‌گاه‌های روانی به شمار می‌رود و قادر است معنای زندگی را در لحظه‌های عمر فراهم کند و در شرایط خاص نیز با فراهم‌سازی تکیه‌گاه‌های تبیینی، فرد را از تعلیق و بی‌معنایی نجات دهد (۱۷). تحقیقات مختلف به چند عاملی که ممکن است نگرش مذهبی جوانان را تحت تاثیر قرار بدهد، اشاره کرده‌اند که از آن جمله می‌توان به خانواده (۱۹،۱۸) گروه دوستان، و اجتماع (۲۰) اشاره کرد. رنجروس^۱ و همکاران (۲۱) دریافته‌اند که حضور در مکان‌های مذهبی در قالب گروه‌های دوستان در دانشگاه تاثیر مثبت بیشتری نسبت به حضور فردی دانشجویان در مکان‌های مذهبی و اهمیت ذهنی دین دارد (۲۲).

روش کار

این مطالعه توصیفی از نوع همبستگی می‌باشد. جامعه آماری این مطالعه را دانشجویان شاغل به تحصیل دانشگاه علوم پزشکی اردبیل در نیم‌سال اول سال تحصیلی ۹۴-۹۳ تشکیل می‌دادند. حجم نمونه به کمک فرمول ککران و با در نظر گرفتن $d=0.04$ ، $p=1-q=0.5$ ، $Z=1.96$ ، $N=3153$ برابر ۵۰۰ نفر تعیین شد. برای نمونه‌گیری نیز از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی با تخصیص متناسب استفاده شد. بدین صورت که هر یک از دانشکده‌های دانشگاه علوم پزشکی اردبیل (بهداشت، پزشکی، پیراپزشکی، دندانپزشکی، پرستاری و مامایی، علوم پزشکی خلخال، دانشکده گرمی، داروسازی) به عنوان یک طبقه در نظر گرفته شدند و تعداد نمونه‌ها نیز بر اساس تعداد دانشجویان شاغل به تحصیل در آن دانشکده‌ها بصورت متناسب اختصاص یافتند. تعداد نمونه‌های تعیین شده در دانشکده بهداشت ۷۴ نفر، پرستاری ۹۲ نفر، مشکین شهر ۱۲ نفر، خلخال ۶۸ نفر، داروسازی ۲۱ نفر، دندانپزشکی ۲۴ نفر، پزشکی ۱۱۴ نفر، پیراپزشکی ۹۵ نفر بودند. معیارهای ورود به مطالعه دانشجویانی بودند که در نیم سال اول

مذهب به عنوان یک نظام با معنا تصور می‌شود که افراد از آن برای کمک به فهم مسائل جهانی، پیش‌بینی، مهار وقایع و حفظ حرمت خود استفاده می‌کنند (۱۶). مذهب به عنوان مجموعه‌ای از اعتقادات، بایدها و نبایدها و نیز ارزش‌های اختصاصی و تعمیم یافته، از موثرترین تکیه‌گاه‌های روانی به شمار می‌رود و قادر است معنای زندگی را در لحظه‌های عمر فراهم کند و در شرایط خاص نیز با فراهم‌سازی تکیه‌گاه‌های تبیینی، فرد را از تعلیق و بی‌معنایی نجات دهد (۱۷). تحقیقات مختلف به چند عاملی که ممکن است نگرش مذهبی جوانان را تحت تاثیر قرار بدهد، اشاره کرده‌اند که از آن جمله می‌توان به خانواده (۱۹،۱۸) گروه دوستان، و اجتماع (۲۰) اشاره کرد. رنجروس^۱ و همکاران (۲۱) دریافته‌اند که حضور در مکان‌های مذهبی در قالب گروه‌های دوستان در دانشگاه تاثیر مثبت بیشتری نسبت به حضور فردی دانشجویان در مکان‌های مذهبی و اهمیت ذهنی دین دارد (۲۲).

در مطالعه‌ای که توسط افشانی و همکاران بر روی دانشجویان یزد و اصفهان انجام پذیرفت، یافته‌ها نشان داد که بین متغیرهای سن، میزان دینداری، پایگاه اقتصادی- اجتماعی و میزان استفاده از رسانه‌های جمعی با میزان سرمایه اجتماعی رابطه معناداری وجود داشت (۲۳). در مطالعه دیگری که توسط بیدختی و همکاران با موضوع دینداری و سرمایه اجتماعی حامی امنیت اجتماعی در بین دانشجویان شهر سمنان صورت پذیرفت، نشان داد که دینداری می‌تواند بطور مستقیم و غیرمستقیم با تاثیر بر سرمایه اجتماعی بر امنیت اجتماعی تاثیر مثبت داشته باشد و همچنین در آن مطالعه هر یک از ابعاد دینداری نقش اساسی در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی داشتند (۲۴). یافته‌های مطالعه‌ای که در شهر کاشان در خصوص ارتباط بین مولفه‌های دینداری و

¹ Regnerus

پرسشنامه ترجمه و به زبان فارسی برگردانده شده است. روایی و پایایی این پرسشنامه در مطالعات مختلفی مورد تایید قرار گرفته، که ضریب آلفای کورنباخ آن برابر با ۰/۸۲ گزارش گردیده است (۲۸،۲۷). پرسشنامه سرمایه اجتماعی دارای هشت حیطه می‌باشد: حیطه مشارکت در اجتماعات محلی، حیطه پیشگامی در فعالیت‌های اجتماعی، حیطه اعتماد و امنیت، حیطه ارتباط با همسایگان، حیطه ارتباط با دوستان و خانواده، حیطه قدرت تحمل تفاوت‌ها، حیطه ارزش زندگی، حیطه ارتباطات کاری. تمامی سوالات چهار گزینه‌ای بود و بنابراین نمره تعلق گرفته به هر سوال بین ۱ تا ۴ متغیر است.

پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها، اطلاعات وارد نرم‌افزار SPSS-22 شدند و سپس با بهره‌گیری از آزمون‌های رگرسیون چندگانه، تی تک نمونه‌ای، تی‌تست و آزمون معناداری ضریب همبستگی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها

از مجموع ۵۰۰ نفر افراد مورد مطالعه ۱۸۱ نفر پسر (۳۶/۲٪) و ۳۱۹ نفر دختر (۶۳/۸٪) بودند. میانگین سنی دانشجویان پسر $21 \pm 2/8$ و دانشجویان دختر $21/2 \pm 3$ بود. ۴۴۰ نفر (۸۸٪) مجرد، ۳۲۷ نفر (۶۵/۴٪) مقطع کارشناسی و ۳۰۳ نفر (۶۰٪) از دانشجویان تحت مطالعه غیربومی بودند. همچنین ۲۵۰ نفر (۵۰٪) از دانشجویان دارای وضعیت مالی متوسط بودند. میانگین نمره کل سرمایه اجتماعی برابر با $80/83 \pm 16$ بدست آمد که در دانشجویان دختر برابر با $77/6 \pm 14/8$ و در دانشجویان پسر $85/48 \pm 16/6$ بود و از نظر آماری اختلاف معناداری بین آنها وجود داشت ($p = 0/0001$). از طرفی بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی نشانگر آن بود که بین تمامی ابعاد به غیر از بعد «ارزش زندگی» و جنسیت ارتباط آماری معناداری وجود داشت ($p < 0/05$). در حالی که تنها بین ابعاد «ارتباط با دوستان و خانواده»، «ارزش

تحصیلی ۹۴-۹۳ مشغول به تحصیل بودند و به شرکت در مطالعه رضایت داشتند، معیارهای خروج از مطالعه نیز دانشجویانی بودند که تمایل به شرکت در مطالعه نداشتند. جمع‌آوری اطلاعات با بهره‌گیری از سه پرسشنامه «سرمایه اجتماعی»، «مشخصات دموگرافیکی» و «نگرش مذهبی» انجام گرفت. پرسشنامه مشخصات دموگرافیک شامل جنسیت، سن، وضعیت تاهل، مذهب، نام دانشکده، مقطع تحصیلی، سال ورود به دانشگاه، طبقه اجتماعی، قومیت، نوع سکونت، نوع سهمیه پذیرش و نوع پذیرش بود.

نسخه کوتاه شده مقیاس دینداری در جمعیت دانشجویی توسط خدایاری و همکاران در سال ۱۳۹۲ با مطالعه بر روی ۴۰۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه‌ها ساخته شد. این پرسشنامه دارای ۴۰ سوال است که نگرش مذهبی دانشجویان را در سه خرده مقیاس باور دینی (۱۲ سوال)، عواطف دینی (۱۲ سوال) و رفتار (۱۲ سوال) مورد بررسی قرار می‌دهد، روایی و پایایی پرسشنامه مورد محاسبه قرار گرفته است که مقدار آلفا کورنباخ آنها به ترتیب ۰/۹۲، ۰/۸۱، ۰/۹۱ برای باور دینی، عواطف دینی و رفتار دینی است. در این پرسشنامه ۴ سوال به منظور شناسایی پاسخ‌های نامعتبر تعبیه شده است که به آن خرده‌مقیاس وانمود اجتماعی اطلاق می‌شود، پاسخ‌دهنده‌ای که نمره ۱۶ و بیشتر در مجموع چهار آیتم مربوط به این خرده مقیاس اخذ کند، ابزار تکمیل‌شده نامعتبر تلقی شده و از مجموعه داده‌ها کنار گذاشته می‌شود (۲۶). هر سوال دارای شش گزینه همیشه، اکثر اوقات، معمولاً، گاهی اوقات، بندرت و هرگز می‌باشد، کمترین نمره نگرش مذهبی برای هر فرد صفر و بیشترین نمره ۲۰۰ می‌باشد. پرسشنامه سرمایه اجتماعی بولن^۱ شامل ۳۶ سوال برای سنجش سرمایه اجتماعی می‌باشد. این

¹ Bullen

معنادار بود ($p=0/03$)، بطوری که در افراد مجرد بیشتر از دانشجویان متأهل بود. در جدول ۱ شاخص‌های توصیفی و نتایج آزمون t تک نمونه‌ای سرمایه اجتماعی در حالتی کلی ارائه شده است، همانگونه که ملاحظه می‌گردد میانگین سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری از میانگین مقیاس سرمایه اجتماعی یعنی عدد ۹۰ داشته‌اند، بدین معنا که کمتر از حد متوسط بوده‌اند (جدول ۱). در مقابل انجام آزمون t تک نمونه‌ای در خصوص نگرش مذهبی نیز بیانگر آن بود که بین میانگین نگرش مذهبی دانشجویان علوم پزشکی اردبیل و مقدار معمول این پرسشنامه یعنی عدد ۱۰۰ اختلاف آماری معناداری وجود دارد، به عبارتی وضعیت نگرش مذهبی دانشجویان بطور معناداری بیشتر از حد متوسط بود است ($p=0/0001$) (جدول ۲).

زندگی» سرمایه اجتماعی و محل سکونت ارتباط آماری معناداری وجود داشت ($p<0/05$). بررسی در زمینه ارتباط بین ابعاد سرمایه اجتماعی و وضعیت تاهل حاکی از آن بود که تنها بعد «اعتماد و امنیت» با تاهل دارای ارتباط معنادار می‌باشد ($p=0/01$). نتایج مطالعه نشان داد میانگین امتیاز نگرش مذهبی برابر با $135/8 \pm 22/7$ و در دانشجویان دختر اندکی بیشتر از دانشجویان پسر بود (پسر: $135/4 \pm 23/7$ و دختر: $136/1 \pm 22/1$) ولی این اختلاف از نظر آماری معنادار نبود. علاوه بر این، آنالیز آماری جهت بررسی وضعیت ارتباط بین مولفه‌های نگرش مذهبی با فاکتورهای دموگرافیک بیانگر آن بود که تنها میانگین نمره خرده مقیاس «عواطف دینی» در بین دانشجویان مجرد و متأهل دارای اختلاف آماری

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی و نتایج آزمون t تک نمونه‌ای سرمایه اجتماعی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل

متغیر	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	درجه آزادی	معناداری
سرمایه اجتماعی	۸۰/۸۳	۱۶/۰۱	-۱۱/۳۷	۳۹۴	۰/۰۰۰۱

جدول ۲. شاخص‌های توصیفی و نتایج آزمون t تک نمونه‌ای نگرش مذهبی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل

متغیر	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	درجه آزادی	معناداری
نگرش مذهبی	۱۳۵/۸	۲۲/۷۲	۲۹/۸۶	۳۵۷	۰/۰۰۰۱

از بعد «ارتباط با دوستان و خانواده» ارتباط آماری معنادار وجود داشت (جدول ۳).

در بررسی ارتباط ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی و نگرش مذهبی، نتایج به دست آمده نشان داد که بین نگرش مذهبی با تمامی ابعاد سرمایه اجتماعی به غیر

جدول ۳. ارتباط ابعاد سرمایه اجتماعی و نمره نگرش مذهبی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل

ابعاد سرمایه اجتماعی	میانگین (انحراف معیار)	ضریب همبستگی	معناداری
مشارکت در اجتماعات محلی	۱۴/۹ (۴/۷)	۰/۳۸۵	۰/۰۰۰۱
پیشگامی در فعالیتهای اجتماعی	۱۵/۷ (۴/۶)	۰/۲۸۴	۰/۰۰۰۱
اعتماد و امنیت	۱۱/۸ (۳)	۰/۲۲۵	۰/۰۰۰۱
ارتباط با همسایگان	۱۲/۳ (۳/۳)	۰/۳۰۷	۰/۰۰۰۱
ارتباط با دوستان و خانواده	۷/۸ (۲/۴)	۰/۰۵	۰/۳۴۷
قدرت تحمل تفاوتها	۴/۸ (۱/۸)	۰/۱۹۰	۰/۰۰۰۱
ارزش زندگی	۵ (۱/۶)	۰/۱۹۴	۰/۰۰۰۱
ارتباطات کاری	۷/۱۴ (۳/۱)	۰/۱۳۶	۰/۰۱۰

معنادارترین رابطه را با سرمایه اجتماعی درون گروهی دارد (۳۰). حضور در مناسک مذهبی، کنش متقابل افراد را بیشتر می‌کند و در نتیجه باعث شکل‌گیری روابط پایدار و مثبت در بین آنها می‌شود که این امر بر شکل‌گیری و حفظ سرمایه اجتماعی تأثیر بسزایی دارد (۳۱). نتایج مطالعه حاضر نیز این امر را تایید می‌کند.

نتایج مطالعه نشان داد میانگین نمره کل سرمایه اجتماعی برابر با $۸۰/۸ \pm ۱۶$ بوده است، به عبارتی پایین‌تر از حد متوسط بوده است، که این نکته نشان‌دهنده نیاز به تلاش بیشتر خانواده‌ها، جامعه و بخصوص مسئولین دانشگاه‌ها در خصوص توجه به بسترسازی مناسب جهت رشد سرمایه اجتماعی دانشجویان می‌باشد. نمره سرمایه اجتماعی در دانشجویان پسر بسیار بالاتر از دانشجویان دختر بود و از نظر آماری اختلاف معناداری مابین آنها وجود داشت ($p=۰/۰۰۰۱$). در مطالعه رضاخانی مقدم و همکاران که جهت سنجش سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه آزاد خلیج فارس از پرسشنامه سرمایه اجتماعی بولن استفاده کرده بودند، میانگین نمره کل سرمایه اجتماعی برابر با $۷۹ \pm ۱۴/۷$ بود، در آن مطالعه بین سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان پسر و دختر اختلاف آماری معناداری وجود داشت (۳۲). همچنین بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی نشان داد که در ابعاد «مشارکت در اجتماعات محلی»، «ارتباط با همسایگان»، «قدرت تحمل تفاوت‌ها»، «اعتماد و امنیت» و «ارتباط با دوستان و خانواده» میانگین نمره بین دانشجویان پسر و دختر دارای اختلاف آماری معناداری بود ($p < ۰/۰۵$). در مطالعه‌ای که شربتیان در دانشگاه پیام نور مشهد انجام داده بود، سرمایه اجتماعی دانشجویان متوسط رو به بالا بدست آمد، که بالاتر از میانگین نمره مطالعه حاضر بود (۳۳). به نظر می‌رسد شرایط اجتماعی و فرهنگی موجود در جامعه و محدودیت‌هایی که برای زنان وجود دارد، و

جهت مشخص نمودن سهم و تأثیر حیطه‌های نگرش مذهبی در تعیین و پیش‌بینی تغییرات سرمایه اجتماعی از رگرسیون چندگانه استفاده گردید، همانگونه که در جدول ۴ مشاهده می‌گردد. حیطه باور دینی تأثیر معناداری بر سرمایه اجتماعی ندارد و سرمایه اجتماعی بیشتر متاثر از حیطه رفتار دینی است، به عبارتی در مقایسه با سایر حیطه‌ها هرچه حیطه رفتار دینی دارای وضعیت مطلوبتری باشد، سرمایه اجتماعی نیز بیشتر خواهد شد (جدول ۴).

جدول ۴. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه سرمایه اجتماعی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل

حیطه‌های نگرش مذهبی	B	SD	t	p-value
باور دینی	-۰/۳۱۹	۰/۱۷۱	-۱/۸۶۲	۰/۰۶
عواطف دینی	۰/۳۰۶	۰/۱۵۳	۲	۰/۰۴۶
رفتار دینی	۰/۷۰۵	۰/۱۴۴	۴/۹۱۱	۰/۰۰۰۱

بحث

از پیامدها و کارکرد مذهب در جامعه، می‌توان از سرمایه اجتماعی نام برد. به عبارت دیگر، شاید بتوان گفت که مهمترین کارکرد و پیامد مذهب در جامعه، ایجاد سرمایه اجتماعی است که از طریق پیوند بین افراد و همچنین شبکه‌های اجتماعی گسترده، تکوین یافته و استوار می‌ماند (۲۹). هدف این مطالعه تعیین رابطه بین حیطه‌های مختلف نگرش مذهبی و سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل بود. نتایج به دست آمده نشان داد که بین نگرش مذهبی با تمامی ابعاد سرمایه اجتماعی به غیر از بعد «ارتباط با دوستان و خانواده» ارتباط آماری معنی‌داری وجود داشت. همچنین با استفاده از رگرسیون چندگانه مشخص شد سرمایه اجتماعی بیشتر متاثر از حیطه رفتار دینی است. مطالعه واتناو^۱ در بزرگسالان آمریکا حاکی از آن است که عضویت در یک اجتماع دینی و انجام مناسک دینی و دینداری،

¹ Wuthnow

نیز زمینه‌های تاریخی- اقتصادی زنان در جامعه ایرانی، می‌تواند تا حدودی توجیه‌کننده نتیجه به‌دست آمده از نظر جنسیت باشد؛ که با نتایج مطالعات انجام شده در کشور همخوانی دارد (۲۸،۳۲). همچنین میانگین نمره بعد «اعتماد و امنیت» افراد مجرد بیشتر از افراد متأهل بود و اختلاف آماری معناداری را نشان داد ($p < 0/05$). که برخلاف نتایج مطالعات قبلی در این زمینه بود. یکی از دلایل این امر را می‌توان جامعه آماری متفاوت مطالعات دانست، چرا که مطالعه حاضر صرفاً دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل را مورد بررسی قرار داده است (۳۴،۳۲). میانگین نمرات ابعاد «ارتباط با دوستان و خانواده» و «ارزش زندگی» نیز از نظر محل سکونت اختلاف آماری معناداری را نشان داد ($p = 0/000$). بطوری‌که دانشجویان خوابگاهی از نظر بعد «ارتباط با دوستان و خانواده» و دانشجویانی که تنها زندگی می‌کردند، از نظر بعد «ارزش زندگی» کمترین نمره را کسب کردند. مطالعات مرادیان و همکاران در دانشگاه علوم پزشکی تهران و سام آرام و همکاران در دانشگاه علامه، چنین ارتباطی را نشان نداد (۳۵،۲۸). همچنین در مطالعه باقری یزدی در دانشگاه علامه طباطبایی نیز نتایج نشان داد میانگین نمره سرمایه اجتماعی در دختران و افراد متأهل بطور معنی‌داری بیشتر از سایر گروه‌ها بود (۳۶) که بر خلاف نتایج مطالعه حاضر می‌باشد. به نظر می‌رسد شرایط اجتماعی، تغییر سبک زندگی و مدرن‌شدن شیوه زندگی، بخصوص وجود شبکه‌های اجتماعی مختلف و فاصله گرفتن از فرهنگ ناب ایرانی به همراه حس فردگرایی و نبود شرایط مناسب برای فعالیت‌های اجتماعی از دلایل تفاوت‌های به‌دست‌آمده باشد.

یافته‌های پژوهش نشان داد میانگین امتیاز نگرش مذهبی برابر با $135/8 \pm 22/7$ بود، که این مقدار بطور معناداری بیشتر از حد متوسط بود، این یافته منطبق با یافته مطالعه انجام شده در خصوص نگرش

مذهبی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان در سال ۹۰ بود (۳۷). بسیاری از مطالعات انجام شده در سایر دانشگاه‌های ایران نیز بیانگر نگرش مذهبی مطلوب در دانشجویان می‌باشد (۳۷،۱۶). با توجه به اینکه جامعه ایران یک جامعه اسلامی است، بنابراین می‌توان گفت که این یافته یک امر طبیعی می‌باشد. نگرش مذهبی در دانشجویان دختر اندکی بیشتر از دانشجویان پسر بوده است، اما این اختلاف از نظر آماری معنادار نبود ($p = 0/8$). نتایج بررسی رابطه نگرش مذهبی با جنس، در اکثر مطالعات نشان می‌دهد که نگرش مذهبی دختران بطور معنی‌داری قوی‌تر از پسران است (۱۷،۲۱). بررسی رابطه نمره کل نگرش مذهبی و وضعیت تاهل نیز نشان داد که میانگین نگرش مذهبی کلی در دانشجویان مجرد و متأهل از نظر آماری اختلاف معنی‌داری نداشت، این مطالعه با نتایج مطالعات مشابه همخوانی دارد (۳۲،۱۵). البته در مطالعه حاضر تنها در بعد عواطف دینی اختلاف میانگین نمرات دانشجویان مجرد و متأهل از نظر آماری معنادار بود ($p < 0/05$). با وجود تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در ایران و جهان و وجود شبکه‌های متعدد اجتماعی و ماهواره‌ای، پژوهش حاضر نشان داد دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل از نگرش مذهبی مثبتی برخوردار بودند.

جامعه آماری مطالعه حاضر صرفاً دانشجویان بودند و سایر گروه‌های اجتماعی مورد بررسی قرار نگرفتند، از محدودیت‌های دیگر این مطالعه می‌توان به نوع دانشگاه مورد مطالعه اشاره کرد که تنها دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل تحت بررسی قرار گرفتند، لذا پژوهش‌های عمیق‌تر و گسترده‌تر مانند روش‌های کیفی و مداخله‌ای جدید درباره عوامل مؤثر در رفتار و نگرش مذهبی دانشجویان و سرمایه اجتماعی آنان پیشنهاد می‌گردد.

نتیجه گیری

در مجموع می‌توان گفت یکی از مهمترین و مؤثرترین عوامل برقراری وفاق اجتماعی، بالابردن میزان سرمایه اجتماعی در بین اقشار مختلف جامعه است. در این میان، افزایش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان، به عنوان یکی از قشرهای جوان جامعه که پتانسیل بالایی برای شرکت در فعالیتهای اجتماعی و سیاسی دارند، از اهمیت خاصی برخوردار است که بر اساس یافته‌های تحقیق، سرمایه اجتماعی بیشتر متاثر از حیطه رفتار دینی است. به عبارت دیگر هرچه حیطه رفتار دینی وضعیت مطلوبتری داشته باشد، سرمایه اجتماعی نیز بیشتر خواهد بود. بنابراین، بهترین راهکار در جهت افزایش سرمایه اجتماعی

جوانان، به ویژه دانشجویان، نهادینه کردن آموزه‌های دینی در وجود آنها جهت انجام رفتارهای دینی و شرکت در مناسک مذهبی است. این امر نیازمند همکاری تمامی نهادهای فرهنگی در سطح ملی است.

تشکر و قدردانی

پژوهشگران این طرح تشکر و قدردانی خود را از معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی اردبیل که حمایت مالی طرح «بررسی سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل» را بر عهده داشت و همچنین کلیه دست‌اندرکارانی که در این پژوهش مشارکت داشتند، اعلام می‌دارند.

References

- 1- Masoodnia H, Najafi D. Investigating the relationship between faithfulness and social capital among students in Isfahan university. *Cult Islamic Uni*. 2013 Fall; 8 (3):437-454 [Full text in Persian].
- 2- Amirkhani T. Review of social capital development with organizational equity in government organizations. *Public Manage J*. 2008 spring; 19 (1):19-32. [Full text in Persian].
- 3- Share pour M, Hosseini rad A. A study about the relationship between social capital and sports participation, Case study: Adolescents of Babol. *Harakat*. 2008 Fall; (37): 131-135. [Full text in Persian]
- 4- Hopkins N. Religion and Social Capital: Identity Matters. *J Community Appl Soc Psychol*. 2011 Oct; 21 (6): 528-540.
- 5- Ling Yew S, Zhang J. Socially optimal social security and education subsidization in a dynastic model with human capital externalities, fertility and endogenous growth. *J Econ Dyn Control*. 2013 Jan; 37 (1) 154-175
- 6- Baker F, Jodrey D, Intagliata J. Social support and quality of life of community support clients. *Community Men Health J*. 1992 Oct; 28 (5):397-411.
- 7- Lindstrom M, Moghaddassi M, Merlo J. Social capital and leisure time physical activity: a population based multilevel analysis in Malmö, Sweden. *J Epidemiol Community Health*. 2003 Jan; 57 (1): 23-28.
- 8- Sharepour M. *Erosion of social capital and its consequences*, 1st ed. Tehran: Agah publication, 2009:10-13.
- 9- Total Mid-Year Iran Population. Available from: http://www.amar.org.ir/Portals/0/Files/abstract/1390/sarshomari90_nahaii.pdf
- 10- Karimi Z, Karimi F. Studying the relationship between Social Capital and mental health among dentistry faculty student. *MAGNT Research Report*. 2011 May; 2 (6):91-96.
- 11- Neri F, Ville S. Social capital renewal and the academic performance of international students in Australia. *J Socio Econ*. 2008 Mar; 37 (3): 1515- 1538.
- 12- Iman MT, Moradi G, Husseini Rodbaraki S. Comparative study of social capital and mental health nonnative students of the University of Tehran and Shiraz. *Soc Welf*. 2009 Autumn; 8 (30): 143-167. [Full text in Persian]

- 13- Fukuyama F. Social capital and civil society. Paper presented at the conference on second generation reform. 1999 Mar. Washington: International Monetary Fund. 27-33
- 14- Ahmadi kh. Role of sexual relation in marital adjustment. 2004 Spring. The first family and sexual problem congress. Tehran: Shahed university: 2004.
- 15- Khodayarifard M, Faghihi A, Ghobari Bonab B. Standardization of the revised religious scale [Project]. Tehran: Tehran University; 2006. [Full text in Persian].
- 16- Thompson I. Mental health and spiritual care: Proquest Nursing. IJAS. 2008 Oct; 9 (4): 33- 38.
- 17- Kermani Z, Danesh E. The impact of religious attitudes and sensation seeking on marital adjustment of married teachers in Pakdasht city. Psychological Studies. 2011 Summer; 2 (3): 129-154. [Full text in Persian].
- 18- Ozorak EW. Social and cognitive influences on the development of religious beliefs and commitment in adolescence. JSSR. 1989 Dec; 28 (4): 448-63.
- 19- Martikainen P, Bartley M, Lahelma E. Psychosocial determinants of health in social epidemiology. Int J Epidemiol. 2002 Dec; 31 (6):1091-1093.
- 20- Sherkat DE. Counterculture or continuity? Competing influences on baby boomers' religious orientations and participation. Social Forces. 1998 Mar; 76 (3):1087-1115.
- 21- Regnerus M, Smith C, Smith B. Social context in the development of adolescent religiosity. Appl Dev Sci. 2004 Apr; 8 (2):27-38.
- 22- Koukounaras M. Can an educational intervention, specifically theatre in education, influence students' perceptions of and attitudes to cultural and religious diversity? A socio-educational research. Brit J Relig Educ. 2011 Jan; 33 (1): 75-89.
- 23- Afshani A. The comparison of social capital between university students in Yazd and Isfahan. J Soc Sci. 2011 Apr; 2 (1): 158-180.
- 24- Bidokhti A, Sharifi N. Religious and social capital, social security support. J Soc Sec Stud. 2013 Spring; 33 (2): 47-69. [Full text in Persian]
- 25- Ganji M, Helali M. The relationship between religiosity and social capital species. J Appl Soc. 2011 Autumn; 44 (2): 95-120 [Full text in Persian]
- 26- Khodayarifard M. Development of a short-version of religiosity scale for university student population [dissertation]. Tehran University; 2014:47-59.
- 27- Bullen P, Onyx J. Measuring social capital in five communities in NSW. 2nd ed. Australia: Management Alternatives, 2005:13-24.
- 28- Moradian Sorkhkalae M, Eftekhar Ardebili H. Social capital among medical Students of Tehran University of Medical Sciences. Razi J Med Sci. 2012 Autumn; 10 (2): 30- 37. [Full text in Persian].
- 29- Hosseini M. Religion and religious beliefs fundamental building social capital [dissertation]. Tehran University; 2013.34. [Full text in Persian].
30. Wuthnow R. Religious involvement and status-bridging social capital. J Sci Study Relig. 2002 June; 41 (2):92-99.
- 31- Baker Ch, Smith G. Spiritual, religious and social capital exploring their dimensions and their relationship with faith based motivation and participation in UK civil society. BSA Sociology of Religion Group Conference, 2011 Apr. Edinburgh, Scotland.
- 32- Rezakhani Moghaddam H, Habibi A, Feizollahi E, Mohammadi A, Pourhamzeh S, Kamran A. An investigation of mental health and its relationship with social capital among the students of Islamic Azad University-Khalkhal. Arch Hyg Sci 2014; 3 (4):177-183.
- 33- Sharbatian M. The semantic components reflecting the link between social capital and the rate social health of the benefit of students of Payam Noor University, Mashhad. J Soc Youth Stud. 2012 spring; 5 (2):149-174. [Full text in Persian]
- 34- Kamran F, Khoshfar GR, Hosseini A. A comparative study of social capital between martyr families with usual families and its determinants in Golestan Province. J Soc Res. 2010 Fall; 9: 19-43. [Full text in Persian]
- 35- Sam Aram E, Khaksari A, Alizadeh GH, Hosseini A. Effective Factors on amount of social capital at Allameh Tabataba'i University. J Soc Sci. 2011 Winter; 51: 39-80. [Full text in Persian].

- 36- Bagheri Yazdi H. The Relationship between social capital and risk taking behaviors in undergraduate students of Tehran's Allameh Tabataba'i University. Soc Welf. 2011; 11 (41):223-250. [Full text in Persian]
- 37- Rejali M, Mostaejeran M. Religious attitudes of freshmen at school of health, Isfahan University of Medical Sciences, Iran. Health Sys Res. 2012 Spring; 8 (2): 314-319.[Full text in Persian]